

Razaranja zdravstvenih ustanova Slavonije i Baranje tijekom rata protiv Hrvatske (do kraja 1991)

Antun Tucak^a, Krešimir Glavina^a,
Vesna Bosanac^b, Juraj Njavro^b, Ivica
Matoš^b, Dražen Švagelj^c, Romano
Tripalo^d, Zdenka Barišić^e, Zlatko
Mihaldinec^f, Jasenka Markeljević^g,
Zdravko Lacković^g

UDK 623.1/.7:614.2:616-001.3/.8

Prispjelo: 15. siječnja 1992.

^aOpća bolnica Osijek, ^bMedicinski centar Vukovar,
^cMedicinski centar Vinkovci, ^dDom zdravlja Daruvar,
^eRehabilitacijska bolnica Lipik, ^fMedicinski centar
Nova Gradiška, ^gMedicinski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu

U tijeku rata protiv Republike Hrvatske na području Slavonije i Baranje posebno su stradale zdravstvene ustanove. Praktično su porušeni medicinski centri i bolnice u Vukovaru, Vinkovcima, Pakracu i Novoj Gradišci te liječilišta u Lipiku i Daruvaru, dok su Opća bolnica u Osijeku i Dom zdravlja u Daruvaru teško oštećeni tako da je linija agresije na Hrvatsku zacrtana upravo oštećenim i uništenim zdravstvenim ustanovama. Pri tim napadima na bolnice Istočne Hrvatske poginula su četiri zdravstvena djelatnika, 12 ih je ranjeno, a sudbina 2 liječnika je nepoznata. Poginulo je i pet bolesnika. Ukupna materijalna šteta na navedenim objektima iznosi oko 360 milijuna DEM. Dok je to god bilo moguće, do zauzimanja pojedinih ustanova od strane agresora, te su ustanove radile.

Najvećim dijelom u podrumima i skloništima oštećenih i razorenih civilnih bolnica, često pod udarima neprijateljske artiljerije i zrakoplovstva, do kraja 1991. liječeno je oko 7 000 ranjenika, među njima i oko 50 pripadnika federalne armije. Sve zdravstvene ustanove bile su propisno obilježene oznakama Crvenoga križa. Sam njihov broj i činjenica da su pojedine ustanove (npr. Opća bolnica Osijek) gađane iz neposredne blizine, da je korišteno precizno artiljerijsko i avionsko oružje, te da su pojedine bolnice gađane prije drugih, vojno značajnijih objekata, ukazuje na to da u ratu protiv Hrvatske neregularne srpske trupe ali i federalna armija namjerno razaraju zdravstvene ustanove koje su zaštićene brojnim međunarodnim humanitarnim konvencijama.

Ključne riječi: Hrvatska, bolnice, rat, razaranja

»Savjest od nas zahtijeva da podignemo glas protiv tog besmislenog rata... ..Pozivamo se na savjest svih muškaraca i žena da podignu svoj glas protiv ravnodušnosti prema patnjama hrvatskog naroda, kojemu prijete ne samo opasnost potpunog uništenja njihove zemlje već i opasnost njihova vlastitog nestanka«.

Dobitnici Nobelove nagrade: Linus Pauling, William N. Lipscomb, Max F. Peruti, Robert Huber, Jack Steinberg, Jean-Marie Lehn, Sesumu Tonegawa, Georges Kohler, Vladimir

Prelog, Erwin Neher, Cesar Milstein, Christian de Duve, Johann Deiselhofer, James W. Cronin, Subrahmanyan Chandrasekhar, Klaus von Klitzing, Abdus Salam, Tadeus Reichstein, Warner Arber, Heinrich Rohrer, Gerard Binnig, Daniel Nethans, Baruj Benacerraf, Paul Berg, Richard R. Ernst, Manfred Eigen, Severo Ochoa, Milton Friedman, Hartmund Michel, Robert Schrieffer, Czeslaw Milosz (broj potpisnika ovog apela stalno raste, do 31. siječnja 1991, tj. do predaje ovog rukopisa u tisak, apel su potpisala 104 dobitnika Nobelove nagrade)

U ovom radu iznosimo dokumentaciju o razaranjima zdravstvenih ustanova u Slavoniji i Baranji u tijeku dosadašnjeg rata protiv Republike Hrvatske (do kraja 1991). Zbog specifičnosti ovoga rata u nešto dužem uvodu prvo opisujemo neka zemljopisna, povijesna, kulturna i etnička obilježja ove regije, a zatim naše viđenje najosnovnijih obilježja agresije na Hrvatsku.

SLAVONIJA I BARANJA

Slavonija je regija Republike Hrvatske između rijeke Drave na sjeveru i rijeke Save na jugu, a Baranja između rijeke Drave na jugozapadu, rijeke Dunava na istoku te Mađarske granice na sjeveru. Ove dvije politički i etnički povezane regije danas se najčešće opisuju kao istočna Hrvatska^{1,2}. Granica Slavonije prema zapadnim dijelovima Hrvatske nije čvrsto određena i mijenjala se tijekom povijesti. Pojedini suvremeni izvori u slavonsko područje ubrajaju i regiju Daruvara, Bjelovara i sl.² Zemljopisno logičnu granicu Slavonije (što smo i mi prihvatili u ovome tekstu) u prošlosti su predstavljale močvarne i teško prohodne šume u donjem porječju rijeke Ilove i Pakre³. Prirodnu, istočnu granicu ove regije čini rijeka Dunav, no ona se tijekom povijesti također mijenjala i današnja politička istočna granica je granica Vojvodine koja danas pripada Srbiji. Povijesno Slavonija a i Baranja predstavljaju područje u kojem se osim hrvatskog značajno osjećao i utjecaj srednjovjekovne Bosne, Mađarske, Osmanlijskog Carstva te Srba prebjega iz tog carstva. U rimsko doba ovdje se nalazila Savska Panonija (Panonia Savia). Raspadom Rimskog Carstva (godine 395) Slavonija pripada Zapadnom Rimskom Carstvu (a kasnije katoličanstvu). U VI. stoljeću ovo područje naseljavaju Avari i Slaveni, a u VIII. stoljeću je u vlasti franačkoga carstva. Poznato je da protiv toga Carstva knez panonskih Hrvata Ljudevit Posavski godine 819. diže ustanak. Kratkotrajno taj prostor zauzimaju Bugari (827-837) nakon čega se ponovno vraća pod franačku upravu kao Donja Panonija na čelu s kneževima, često slavenskih imena (npr. Kocelj, Braslav i sl). Godine 826. ovo područje zauzimaju Mađari, a zaustavio ih je hrvatski kralj Tomislav koji ovu bivšu panonsku kneževinu uključuje u hrvatsku državu pod nazivom Slavonija. Kasnije u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu Slavonija je posebna kraljevina (regnum) kojom vladaju banovi ili vojvode. U XIII. stoljeću Slavonija osim svog Sabora ima čak i vlastiti novac. Godine 1496. Slavonija se ponovno administrativno ujedinjuje pod vlast »dalmatinsko-hrvatsko-slavonskih« banova. U XV. i XVI. stoljeću Slavonija i Baranja izložene su osmanlijskim napadima kojima se katkad rukovodi iz današnjeg Beograda (tadašnji Dar ul Džihad; Vrata Rata). Postupnim potiskivanjem Turaka od kraja XVI. stoljeća Slavonija i Baranja postaju dijelom Vojne

Krajine, a 1745. formiraju se Virovitička, Požeška i Srijemska županija koje su prvo pod nadležnošću Hrvatskog, zatim (1751) Ugarskog sabora. Hrvatsko-ugarskom nagodbom (1868) te ukinućem Vojne Krajine (1881) cijelo ovo područje dolazi ponovno pod hrvatsku upravu^{1,4}. Od XVI. do XVIII. stoljeća zajedno s Turcima ili bježeći ispred njih u Slavoniju se doseljavaju Srbi (npr. 1690. predvođeni patrijarhom Arsenijem Crnojevićem). Posljedično uz brojne katoličke crkve podižu se i pravoslavne crkve i manastiri (npr. u Orahovici). Raspadom Austro-Ugarske Monarhije cijela Hrvatska uključivo Slavoniju s cijelim Srijemom, ulaze u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca koja će kasnije kraljevom odlukom biti preimenovana u Jugoslaviju. Tzv. Trianonskim mirom iz 1920. Baranja je ušla također u sastav tadašnje Jugoslavije (dio te zemljopisne cjeline nalazi se u sastavu Mađarske). Tzv. Vidovdanskim ustavom ukidaju se povijesni nazivi pojedinih regija, a Slavonija dolazi uglavnom u područje tzv. Savske Banovine. Na kraju kriznog razdoblja kraljevine Jugoslavije ovo područje ulazi u sastav Hrvatske Banovine. Tijekom II. svjetskog rata hrvatski dio Baranje pripada Mađarskoj, a Slavonija u svojim istočnim zemljopisnim granicama u sastavu je Nezavisne Države Hrvatske. Istodobno u Slavoniji i Baranji djeluju hrvatski antifašisti koji među inim u tzv. Četvrtoj neprijateljskoj ofenzivi razbijaju jake četničke snage ubačene iz Srbije. U Jugoslaviji nakon 1945. Slavonija i Baranja dio su Hrvatske^{1,5}.

O kulturnom razvitku Slavonije i Baranje samo nekoliko činjenica: Godine 1434. tu se rodio pjesnik i humanist Ivan Česmički (Jan Panonius), 1732. (u Svinjaru) Antun Matija Reljković autor čuvenog »Satira«, 1750. u Valpovu rođen je pjesnik i učenjak Matija Petar Katančić. Godine 1765. u Požegi se osniva jedno od prvih visokih učilišta tzv. Academia Posegana. Neke ključne ličnosti ilirskog razdoblja također su slavonskog podrijetla: biskup Josip Juraj Strossmayer rođen je 1815. u Osijeku, Josip Runjanin koji je uglazbio »Lijepu našu« rodom je iz Vinkovaca (1821), slikar Klement M. Crnčić iz Nove Gradiške (1866), a 1836, kada se utemeljuje današnji hrvatski jezik, Vjekoslav Babukić rodom iz Požege objavljuje prvu hrvatsku gramatiku »Osnova slovice slavjanskoe narječja ilirskog«⁵. Uz sve navedeno, činjenice da su iz Slavonije i Antun Gustav Matoš (Tovarnik, 1873), Dobriša Cesarić (Slavonska Požega, 1902) i Lavoslav Ružička (Vukovar, 1887) i Dragutin Tadijanović (Rastušje, 1905), neprijeporno govore da je kulturno utemeljenje Hrvatske nezamislivo bez njezine Slavonije i Baranje.

Povijesni razvitak medicine u Slavoniji i Baranji slabije je istražen. Jedan od prvih podataka o tome spominje da je Opatija cistercita u Kutjevu kraj Požege imala bolnicu još godine 1234. kada papa Grgur IX piše opatu da odredi dva redovnika za službu u hospitalu⁴. Preteča

današnjih bolnica u pravilu nastaju u Hrvatskom (Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskom) Kraljevstvu unutar Austro-Ugarske Monarhije. Tako je primjerice bolnica u Osijeku osnovana godine 1739. kada je ovom regijom vladala epidemija kuge. Zanimljivo je da je u Osijeku 1877. izašao i »Glasnik društva slavonskih liječnika« koji se smatra prvim strukovnim liječničkim časopisom u Hrvatskoj.^{18,19}

Etnički današnja Slavonija i Baranja naseljene su pretežito Hrvatima¹⁷ (tablica 1).

TABLICA 1.
NACIONALNI SASTAV PUČANSTVA U OPĆINAMA
SLAVONIJE I BARANJE
TABLE 1.
NATIONAL DISTRIBUTION OF INHABITANTS
OF SLAVONIA AND BARANYA

Općina District	NACIONALNOST NATIONALITY			
	Hrvati Croatian	Srbi Serbian	Mađari Hungarian	Česi Czech
Beli Manastir	41,7	12,2	16,5	0,0
Daruvar	34,3	33,2	1,9	18,4
Đakovo	91,7	3,8	0,5	0,0
Našice	80,1	11,0	0,1	0,0
Nova Gradiška	71,7	20,8	0,0	0,1
Orahovica	69,7	21,4	0,4	0,0
Osijek	66,6	20,0	0,8	0,0
Pakrac	36,0	46,4	1,0	2,6
Slavonska Požega	79,4	14,0	0,1	0,5
Slavonski Brod	85,2	6,5	0,1	0,1
Valpovo	90,5	2,9	0,0	0,0
Vinkovci	80,0	13,0	1,6	0,0
Vukovar	43,7	37,4	1,6	0,0
Županja	87,6	2,4	0,2	0,0

Na razmeđu Zapadnog i Istočnog Carstva, katoličke i islamske, a kasnije i pravoslavne vjeroispovijesti, poprište brojnih ratova Slavoniju i Baranju bi povijesno mogli svojatati različiti narodi: počev od Kelta i Rimljana, do Bugara, Turaka, Nijemaca i posebno Mađara. No očito slavensko, katoličko i hrvatsko pučanstvo imalo je presudnu ulogu. Iako je, počev od XVI. stoljeća, nazočnost Srba i pravoslavne vjere na ovom području neprijeporna prema najpoznatijim hrvatskim ali i općeprihvaćenim povijesnim izvorima bivše federalne Jugoslavije, kao što je primjerice Enciklopedija Jugoslavije (2), nema podataka da su Slavonija i Baranja ikada bilo administrativno ili etnički, bilo kulturno, ili po vjeroispovijesti pripadale Srbiji.

RAT PROTIV HRVATSKE

O ratu protiv Hrvatske već je objavljeno niz tekstova pa i u znanstvenoj literaturi (7, 8, 9). U mnoštvu podataka često se izgube najvažniji:

Zaraćene strane. Na jednoj strani nalazi se vojska Republike Hrvatske. Na drugoj su strani srpske neregularne trupe (npr. tzv. teritorijalna odbrana u tzv. SAO Krajinama) i snage koje sebe nazivaju Jugoslavenkom narodnom armijom. No nakon rata u Sloveniji u tim snagama praktično više nema Slovenaca. Nakon početka rata protiv Hrvatske praktično u toj armiji više nema Hrvata, a sve je manje i pripadnika drugih ne-srpskih naroda osim Crnogoraca. Osim Srbije sve su druge države bivše Jgoslavije zatražile da njihovi vojnici ne sudjeluju u ratu protiv Hrvatske. Činjenično, rat se dakle vodi između Hrvatske i Srbije koja je stjecajem okolnosti preuzela vlast nad bivšom federalnom armijom.

Mjesto rata. Rat se vodi isključivo na teritoriji Republike Hrvatske.

Uzrok rata su: (a) na slobodnim izborima izražena volja građana Hrvatske da ne žive više u jednostranačkom, socijalističkom sustavu i (b) na slobodnom referendumu izražena volja građana da Hrvatska bude samostalna država.

Povod rata je navodno ugroženost manjinskog srpskog pučanstva u Hrvatskoj. No, umjesto demokratske borbe za manjinska prava došlo je do ultimativnih zahtjeva i oružane pobune, posebice u slabije naseljenim općinama gdje Srbi čine većinu (slika 1). Rat je počeo sa snažnom političkom i logističkom potporom Srbije i Armije, sa slanjem dobrovoljaca iz Srbije, da bi se uskoro Armija izravno uključila u rat protiv Hrvatske.

Ratni ciljevi Hrvatske su jasni: oslobođenje teritorije Republike Hrvatske u njezinim današnjim, Ustavom bivše Jugoslavije definiranim granicama (koje su u odnosu na Srbiju i Crnu Goru manje od granica koje je Hrvatska unijela u zajedničku državu 1918). *Ratni ciljevi vladajuće Socijalističke stranke Srbije* su »da svi Srbi žive u jednoj državi«. Budući da je to nemoguće, opozicijska stranka četničkog vojvode Šešelja definirala je ratne ciljeve »oslobađanjem srpskih zemalja« na liniji Virovitica-Karlovac-Karlobag.

Bjelodano radi se o osvajačkom ratu postjugoslaven-ske Srbije protiv Hrvatske. Složenost prostora bivše Jugoslavije daje tom ratu i druga, npr. ideologijska obilježja (komunistička Srbija protiv postkomunističke, demokratske Hrvatske).

Jedan od ciljeva agresije je i pripojenje Slavonije i Baranje Srbiji. U dosadašnjem tijeku te agresije na Slavoniju i Baranju posebno su stradale i zdravstvene ustanove.

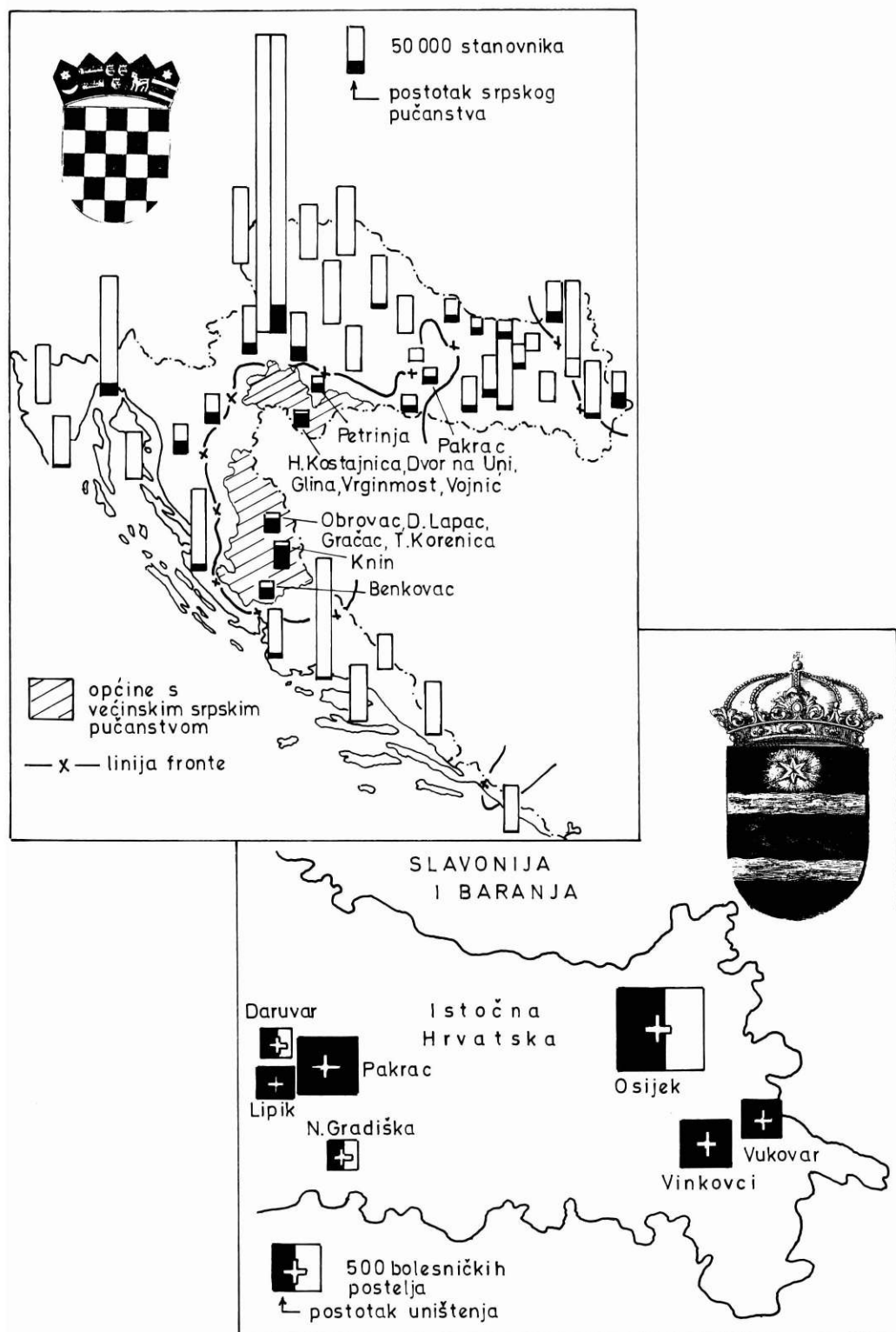
Ovaj tekst je izvješće o razaranjima najvećih zdravstvenih ustanova Slavonije i Baranje. U njemu prvo

SLIKA 1.

Gornji dio: Zemljovid Republike Hrvatske s naznačenim brojem stanovnika u pojedinim općinama, s oznakom udjela pučanstva srpske nacionlanosti te s ucrtanom linijom fronte sredinom prosinca 1991. Isertana područja označuju općine u kojima srpsko pučanstvo ima apsolutnu većinu (relativnu većinu imaju i u općinama Pakrac i Petrinja). Donji dio slike: zemljovid Slavonije i Baranje (s povijesnim grbom Slavonije) te oznakom razorenih ili oštećenih zdravstvenih ustanova. Veličina stranice kvadrata označuje broj kreveta prije rata, a crna područja postotak oštećenja.

FIGURE 1.

Upper part: Map of the Republic of Croatia showing the number of inhabitants in administrative districts with the proportion of serbian inhabitants and the front line in mid-December 1991. The hatched areas represent administrative districts with absolute Serbian majority (with relative majority in the Pakrac and Petrinja communities). Bottom part: Map of the Republic of Croatia (with the historical coat of arms of Slavonia showing destroyed or damaged health services). The side of the square represents the number of beds and the black area the proportion of damage.

opisujemo napadnute gradove, zdravstvene ustanove u njima i posljedice agresorskih napada na te ustanove. Ta izvješća i fotodokumentacija po pojedinim ustanovama različite su kvalitete jer su neke od tih ustanova i njihova dokumentacija u posjedu agresora ili su pak u području intenzivnog ratovanja. Za nekoliko fotografija doslovce treba riskirati život.

ČINJENICE I FOTODOKUMENTACIJA O STRADANJU ZDRAVSTVENIH USTANOVA

U dosadašnjem tijeku rata protiv Hrvatske na području Slavonije i Baranje, praktično u svim mjestima gdje se vode borbe (vidjeti liniju fronte na slici 1) došlo je i do stradanja zdravstvenih ustanova. Bolnice, odnosno medicinski centri u Vukovaru, Vinkovcima, Pakracu i Novoj Gradišci te lječilišta u Lipiku i Daruvaru u potpunosti su onesposobljena za rad u normalnim uvjetima, dok su Opća bolnica u Osijeku te Dom zdravlja u Daruvaru teško oštećeni (slika 1). Prikazat ćemo ta razaranja zdravstvenih ustanova prema abecednom (i vremenskom) redoslijedu. Izvještaje o prvim razaranja Opće bolnice Osijek već smo objavili,^{10,11} a objavljen je i dio materijala o razaranja bolnice u Vukovaru^{12,13}

Daruvar

Daruvar je najduže poznat po izvorima termalne vode te se na tom mjestu još u rimsko doba nalazilo lječilište pod imenom *Aquae Balissae*. Međutim, izgleda da je mjesto razoreno u IV. stoljeću. Godine 1357. ovo mjesto dobiva današnji naziv Daruvar po ždralu na grbu grofova Jankovića koji su tamo podigli dvorac (Mađz. daru=ždral, var=grad). Grof Antun Janković 1762. daje kaptirati mineralno vrelo (tzv. Antunovo vrelo) i gradi kupalište s četiri bazena. Kasnije su sagrađene i zgrade za smještaj bolesnika (Arkadija, Ivanov dom i Vila Marija) te dva hotela u gradu (3, 15).

U Daruvaru postoji Dom zdravlja (DZ) koji je 1954. osnovala kotarska zdravstvena stanica. Godine 1982. DZ je preseljen u novu modernu zgradu i u njemu je do agresije na Hrvatsku radilo 14 timova opće medicine, 10 timova stomatološke zaštite, 3 specijalističke ambulante i ljekarna. DZ je osiguravao zdravstvenu zaštitu za 29 500 stanovnika. Osim Doma zdravlja u Daruvaru je uz termalne izvore smješteno i lječilište, tzv. Specijalna bolnica Daruvarske toplice. Ova je Bolnica, površine 7500 m², imala 340 bolesničkih postelja, a zapošljavala je 279 osoba od kojih 8 liječnika. Bolnica je bila smještena u četiri zgrade oko termalnih izvora i blatnog kupališta.

Prvi napad na grad Daruvar započeo je 19. kolovoza 1991. Nakon toga je DZ premješten na manje izloženo mjesto u zgradu osnovne škole »Vladimir Nazor«. Međutim, unatoč jasnoj oznaci Crvenog križa i ovaj je

SLIKA 2.

Tzv. Ivanov dom u Specijalnoj bolnici Daruvarske toplice nakon eksplozije avionske bombe od 250 kg. (Snimio T. Hnojčik, 14 siječnja 1992)

FIGURE 2.

The so-called Home of Ivan at the Special Hospital at Daruvar spa after the explosion of a 250 kilogram airplane bomb. (Photograph: T. Hnojčik, January 14, 1992).

objekat izravno pogođen u minobacačkom napadu te je DZ po drugi puta preseljen u zgradu Centra za odgoj i obrazovanje djece i omladine sa smetnjama u razvoju »16. rujana«, gdje se nalazi danas.

20. prosinca 1991. granatom iz minobacača od 120 mm pogodjena je i Ambulanta opće prakse u Siraču koja je dio Doma zdravlja Daruvar. Na kraju 1991. točno 31. prosinca te 3. siječnja 1992. u dva zrakoplovna napada, bombama od 250 kg. pogodjeno je Lječilište u Daruvaru. Pri tome je većina bolesnika i osoblja bila u skloništima. Ranjen je (fraktura potkoljenice) jedan bolesnik koji je zbog udarnog vala od snažne eksplozije izbačen iz kreveta te je pao s drugoga kata. Jedna od 250 kilograma teških bombi eksplodirala je ispred zgrade lječilišta, koja se naziva Ivanov dom, i tu je napravila veliki krater, a taj dio zgrade je pretvoren u ruševinu (slika 2). Druga je pogodila rub novijeg krila iste zgrade i potpuno ga raznijela (slika 3).

Lipik

SLIKA 3.
Novo krilo Ivanovog doma
FIGURE 3.
The new wing of the Home of Ivan

Zbog složene političke situacije i ratne ugroženosti, DZ Daruvar napustilo je ukupno 35 zaposlenih, među kojima 5 liječnika i jedan stomatolog. DZ je bez najave napustio i njegov ravnatelj. Neki od tih zdravstvenih djelatnika danas rade za srpske neregularne formacije.

Danas DZ ima 3 liječničke ekipe u stalnom dežurstvu od kojih je jedna kirurška. Organizirana je manja operacijska sala i središnje previjalište. U kirurškoj ekipi kao dobrovoljci rade i jedan anesteziolog, dobrovoljac iz Češko-Slovačke (Dr. V. Švancar) i jedan dobrovoljac kirurg iz Makedonije (Dr. B. Ignatovski).

Do kraja prosinca u Dom zdravlja Daruvar primljeno je 230 ranjenika, među njima i 5 pripadnika federalne armije, a pristiglo je 39 poginulih. Poginula su i dva djelatnika DZ: jedan sanitetski tehničar (A.H) i jedna spremačica (E.B). Uništena su dva sanitetska vozila.

Prema prosudbi Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, izravna materijalna šteta na Domu zdravlja u Daruvaru, do 3. prosinca 1992. (zgrade i medicinska oprema) iznosila je 8.686.270 DEM (20).

Lipik je grad u dolini potoka Pakre, najpoznatiji po svojim termalnim vrelima. Izgleda da su ova vrela upotrebljavali još stari Rimljani, no sa sigurnošću se zna da ih u XV. stoljeću spominje franjevac Ivan Kapistran (Capestrano 1386. – Ilok 1456., poznat je i po tome što je predvodio kršćansku vojsku i sudjelovao u odbrani Beograda, 1690. proglašen je svecem i zaštitnikom vojnih kapelana). U XVIII. stoljeću grade se bazeni i pojedine zgrade oko izvora, a 1893. sagrađeni su tzv. Kursalon, Kurhotel, Depadansa i Mramorne kupke. U tijeku i I. i II. svjetskog rata Lječilište je značajno porušeno, no svaki je put obnovljeno (3, 16). Godine 1957. u Lječilištu je osnovan i bolnički odjel. Današnje lječilište, tj. Bolnica za neurološke bolesti i rehabilitaciju »Božidar Maslarić« imala je do rata 375 bolesničkih postelja. Bilo je uposleno oko 240 zdravstvenih radnika, među kojima 12 liječnika (10 fizijatar, 1 neurolog i 1 neuropsihijatar). Bolnica se sastojala od međusobno povezanog kompleksa od 5 zgrada koje su ujedno bile povezane i s hotelom. Cijeli zdravstveni kompleks kao i rekreativni dio Lječilišta smješteni su u stoljetnom, pažljivo njegovanom parku (tzv. talijanski stil parkova).

Napadi na Lipik započeli su 19. rujna 1991. Toga je dana veći broj minobacačkih granata eksplodirao u neposrednoj blizini Bolnice. Popucala su prozorska stakla i oštećene fasade, došlo je do prekida struje i telefonskih linija. Oko 70 pokretnih bolesnika je evakuirano. Preostali nepokretni bolesnici i preostalo zdravstveno osoblje smješteni su u hodnik zgrade u prizemlju (jer skloništa nije bilo). Tužno je to da je nekoliko dana prije napada oko 50% osoblja, i to srpske nacionalnosti, napustilo Bolnicu, najčešće zbog godišnjeg odmora, bolesti i sl. Dan prije napada (18. rujna) na putu iz Zagreba u Lipik srpske neregularne formacije uhitile su ravnatelja Bolnice (Dr. Ivana Šretera). Do trenutka pisanja ovog izvješća njegova je sudbina nepoznata.

Napadi na Lipik nastavljeni su i sljedećih dana.

Dana 25. rujna 1991. u tijeku snažnih napada na Lipik Bolnica je pogođena sa stotinjak granata i praktično je onesposobljena za daljni boravak bolesnika te su zbog toga, kao i nepovoljne vojne situacije, evakuirani i preostali nepokretni bolesnici (najčešće s cerebrovaskularnim inzultom, paraplegijom i sl).

Dana 29. rujna Lječilište je pretrpjelo dodatna razaranja, te je treći puta u ovom stoljeću porušeno, i to više no ikad prije. Granatama je oštećen ulaz u Bolnicu. Raznesena je liječnička soba iznad ulaza (slika 4), jedna je granata probila kuhinjski zid (slika 5), oštećen je ulaz u Fizikalnu terapiju (tzv. Mramorne kupke) (slika 6), ulaz u bazen i razorena vježbaonica I. odjela (slika 7). Uništena je i kompletna infrastruktura Bolnice: električne i vodovodne instalacije, kotlovnica itd., a uništen je i stoljetni park (kasnije, nakon okupacije pojedini

SLIKA 4.

Lječilište Lipik, 27. prosinca 1991.: Oštećen ulaz u Bolnicu, iznad njega je razorena liječnička soba (snimio M. Zanetti)

FIGURE 4.

Rehabilitation Center Lipik on December 27, 1991: Damedged entrance to the Hospital, with the destroyed physician's room (Photograph: M. Zanetti)

SLIKA 5.

Lipik, 27. prosinca 1991.: Ulaz granate u kuhinju Bolnice (snimio M. Zanetti)

FIGURE 5.

Lipik on December 27, 1991: Missile entrance in the Hospital's kitschen (Photograph: M. Zanetti)

SLIKA 6.

Lipik, 27. prosinca 1991.: Ulaz u fizikalnu terapiju tzv. Mramorne kupke (snimio: M. Zanetti)

FIGURE 6.

Lipik on December 27, 1991: Entrance to the Physical Therapy Ward so-called Marble Bath (Photograph: M. Zanetti)

stoljetni hrastovi su porušeni a neki su ostavljeni, ali su kružno ispiljeni tako da su se posušili). Tog dana je od mine ispred Bolnice poginuo i jedan zdravstveni tehničar (K.I). Tijekom napada na Bolnicu u Lipiku od infarkta je umro rukovoditelj nabavne službe (I.K). Ranjene su dvije medicinske sestre (K.I. i Ž.I) te dva vozača (M.Z. i V.M) čija su sanitetska vozila onesposobljena. Tijekom narednih tjedana u ovom području stalno se vode bitke te su prve snimke razorenog Lječilišta postale dostupne tek početkom prosinca kada u Lipik ulazi Hrvatska vojska.

Prema podacima Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, do 3. siječnja 1991. izravna materijalna šteta na Lječilištu Lipik iznosi 25.025.000 DEM (20).

Nova Gradiška

Nova Gradiška (1991. 13 975 stanovnika) smjestila se na južnom rubu slavonske ravnice, na padinama Psunja i Babje Gore. Na području današnjeg predgrađa, Cernika, naselje i sjedište župe nalazi se već u XII. stoljeću. Današnji grad utemeljen je 1748. kao jedno od središta Vojne Krajine, a prva trajna građevina je crkva Sv. Terezije (1754) (3). U XVIII. stoljeću osniva se i

preteča današnje Bolnice u kojoj se sve do rata protiv Hrvatske nalazio Interni i Neuropsihijatrijski odjel. Novi dio Bolnice, s ostalim odjelima, sagrađen je 1978, a kompletno je opremljen i dovršen 1984. U Bolnici je bilo 225 bolesničkih postelja. Uposleno je bilo oko 600 osoba, od kojih 60 liječnika. Među uposlenima oko 30 % je bilo srpske nacionalnosti.

Prvi napadi na Novu Gradišku počinju 15. kolovoza 1991. i traju praktično bez prestanka (do kraja 1991). Tijekom tih napada, koji dolaze s teritorije Republike Bosne i Hercegovine, Bolnica je jednom pogodoena bombom iz »svežnja« avionskih bombi bačenih padobranom, 15 je puta pogodoena težim artiljerijskim oružjem (tenkovi, topovi, haubice, minobacači), a nebrojeno puta je pogodoena iz lakšeg pješačkog naoružanja:

Avionska bomba razorila je krovšte, Ambulantu opće prakse i čekaonicu (slika 8).

Jedna granata je probila zid na Školskom dispanzeru.

Jedna tenkovska granata praktično je raznijela Odjel psihijatrije i dio rentgenološkog kabineta.

Izravnim pogotkom granate iz haubice od 150 mm razoren je Odjel mikrobiologije i parazitologije (slika 9) te središnji dovod plinova za potrebe anesteziologije.

SLIKA 8.

Bolnica Nova Gradiška, 7. siječnja 1992.: Ambulanta Školskog dispanzera. Oštećenja zgrade pokrivena zelenom folijom i daskama (snimio dr. Z. Mihaldinec)

FIGURE 8.

Nova Gradiška Hospital on January 7, 1992: Outpatient clinic of the School-Children Department. The damaged building is covered with green plastic and foil and boards (Photograph: Dr. Z. Mihaldinec)

SLIKA 9.

Bolnica Nova Gradiška, 7. siječnja 1992.: Razoreni Mikrobiološki i hematološki laboratorij (snimio dr. Z. Mihaldinec)
FIGURE 9.

Nova Gradiška Hospital on January 7, 1992: Destroyed Microbiology and Haemathology Laboratory
(Photograph: Dr. Z. Mihaldinec)

Lakšim pješačkim naoružanjem te krhotinama granata oštećeni su zidovi. Sva stakla su razbijena.

Bolnicu je tijekom rata napustilo oko 215 uposlenih, među kojima čak 31 liječnik. Zbog toga i ratnih razaranja rad Bolnice je smanjen. No Kirurgija i Intenzivna njega rade u potpunosti, a gotovo u potpunosti rade i odjeli Interne medicine, Pedijatrije te Infektivni odjel. Funkcioniraju i sve prateće službe (Laboratorij, Transfuzija, Rentgen). Kronični bolesnici su premješteni u napuštenu vojarnu (50-60 kreveta) koja ima čvrste podrumne (skloništa). Pri uzbunama, u Bolnici se bolesnici smještaju u prizemlje i u podrumne.

Od početka napada do kraja 1991. u Bolnicu je primljeno 1010 ranjenika i evidentirano 240 poginulih. Među ranjenima i poginulima primljenim u Bolnicu oko 30 % su civilne osobe. Primljena su i tri pripadnika federalne armije te 5 pripadnika neregularnih srpskih formacija.

Bolnica je cijelo vrijeme bila propisno označena oznakama Crvenoga križa (ucrtano na krovu i zastava) i ni u jednoj prilici u njoj nije bilo težeg naoružanja niti je Hrvatska vojska otvarala vatru iz kompleksa Bolnice.

Prema procjenama hrvatskog Ministarstva zdravstva izravna materijalna šteta do kraja 3. siječnja 1992. iznosila je 31.481.960 DEM (20).

Osijek

Osijek, najveći grad (1991. 104 553 stanovnika) i središte Slavonije i Baranje, smjestio se na južnoj obali rijeke Drave, na mjestu rimske kolonije Murse (II. st) odnosno srednjovjekovnog grada i riječne luke Eszeka (prvi put se spominje 1197). Nakon turske vladavine, grad Osijek je 1745. pripojen Hrvatskoj. Osim gospodarskog i prometnog značenja Osijek je i važan kulturni centar s Kazalištem iz 1866., a 1975. u njemu počinje radom i Sveučilište (3).

Preteča današnje Opće bolnice u Osijeku osnovana još godine 1739 (18). Radi se dakle o ustanovi s tradicijom dugom oko 250 godina. Danas je ova Bolnica nastavna baza Medicinskog fakulteta u Zagrebu, a njezini odjeli su istodobno i klinike Medicinskog fakulteta. Od godine 1980 Opća bolnica Osijek je i sjedište Znanstvene jedinice za klinička i medicinska istraživanja Slavonije i Baranje, a Bolnica, tj. Znanstvena jedinica sjedište je izlaza časopisa Medicinski vjesnik (18, 19, 21, 22).

Do rata protiv Hrvatske 1991. Opća bolnica Osijek je sa svojim kliničkim odjelima i specijalističkim službama pokrivala područje na kojemu živi oko 960 000 stanovnika. U Bolnici je početkom 1991. bilo 1606 bolesničkih postelja i 2508 uposlenih, od kojih 332 liječnika. Građevinski Bolnica je paviljonskog tipa.

SLIKA 10.

Opća bolnica Osijek, 18. rujna 1991.: Projektili iz višecijevnog raketnog bacača pogodili su istočnu stranu zgrade u kojoj se nalazi Pedijatrijski odjel (Snimio: D. Ambroš)

FIGURE 10.

Osijek General Hospital on September 18 1991: Multiple rocket launcher missiles hit the eastern side of the Pediatrics Ward (Photograph: D. Ambroš)

U dosadašnjem tijeku rata protiv Hrvatske, do kraja 1991. Opća bolnica Osijek napadnuta je više puta:

1. Bolnicu je prvi puta napala federalna armija 27. lipnja 1991. Toga je dana ispred vojarnje Milan Stanivuković, koja se nalazi preko puta Bolnice (otprilike na 50-tak metara udaljenosti), otvorena paljba iz pješačkog oružja na civilne demonstrante ispred Vojarne. Ranjeno je 17 osoba, pretežno djece i mladeži. Zgrada Bolnice pri tome je oštećena s više metaka.

2. Drugi i najteži napad na Bolnicu dogodio se je 13. rujna 1991. prilikom općeg napada na grad Osijek. Napad je trajao do 17. rujna, dakle puna četiri dana.

U tom napadu Bolnica je izravno pogođena 94 puta teškim artiljerijskim oružjem (minobacačkim granatama, tenkovskim granatama te granatama iz višecijevnog raketnog bacača) i nebrojeno puta iz lakog pješadijskog naoružanja.

Ubijena je jedna medicinska sestra (D.P. 38 godina, minobacačka granta i krhotine stakla), a ranjene su dvije liječnice (M.D., 28 godina, ozljeda noge minoba-

SLIKA 11.

Osijek, 18 rujna 1991.: Hodnik Odjela za nedonošćad na Pedijatriji (Snimio: D. Ambroš)

FIGURE 11.

Osijek, September 18, 1991: Hall in the Premature Infants Unit at the Pediatrics Ward (Photograph: D. Ambroš)

cačkom granatom i S.O., 28 godina, minobacačka granata: ozljeda abdomena s ozljedom vanjske ilijačne arterije i rektuma) i portir (K.Z., 28 godina, minobacačka granata: ranjavanje u trbuh s ozljedama rektuma). Evakuacijom ranjenika u zaštićene prostore na sreću spriječeno je ubijanje ili ranjavanje bolesnika. Od 2. svibnja do 31. prosinca 1991. u Bolnici je ukupno liječeno 3783 bolesnika i ranjenika, od toga je bilo 1987 pripadnika Garde, 326 pripadnika MUP-a, 1395 civila i 69 neoznačenih osoba. Preminulo je 638 osoba.

Kratki opis razaranja prema odjelima izgleda ovako: Pedijatrija: izravnim pogotkom granate probijena je južna strana zgrade. S istočne strane zgradu je pogodio nekoliko granata iz višecijevnog bacača (slika 10).

Pokraj vrata ordinacije na Pedijatriji detonirala je mina iz minobacača. Hodnik Odjela za nedonošćad je razrušen. Na Odjelu je došlo do požara (slika 11).

Neurologija: Granata je pala na krovšte. Jedna granata je izravno pogodila prozor nasuprot Vojarni i potpuno uništila odjelnu ambulantu. Južna strana zgrade

SLIKA 12.

Osijek: Hodnik na Psihijatriji (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 12.

Osijek on September 18, 1991, Hall at the Psychiatry Ward
(Photograph: D. Ambroš)

izrešetana je mecima iz lakšeg naoružanja. Bolesničke sobe su uništene, prozori razbijeni.

Radiologija: Zid hodnika prema prostorijama kompjutorizirane tomografije probijen je raketom iz višecijevnog bacača. Treća snimaonica s opremom je praktično uništena nakon pogotka granate višecijevnog bacača na krov odjela.

Psihijatrija: Granata je probila krov odjela i razorila bolesničku sobu, sobu radne terapije i hodnik, pri čemu je došlo do požara (slike 12 i 13).

Ginekologija: Granata iz višecijevnog bacača pogodila je južnu stranu zgrade. Uništena je čekaonica ispred ambulante. Granatom je pogodena i zapadna strana. Teško je oštećeno i krovšte.

Interna klinika: Granatom je pogodeno krovšte. Jedna granata je eksplodirala između upravne zgrade i Interne klinike pri čemu je oštećen Centralni laboratorij. Sa sjeverne strane Klinike nekoliko metaka iz lakšeg naoružanja probilo je prozore Klinike.

Hemodijaliza: oštećen je zapadni dio zgrade (slika 14).

Centar za bolesti štitnjače: oštećenja zidova i prozora lakšim naoružanjem.

Kirurgija: Južna strana nove zgrade Kirurgije nasuprot vojarni pogodena je granatom. Stara zgrada Kirurgije nasuprot vojarni također je na drugom katu pogodena granatom. Pogodeno je i krovšte te je uništeno nekoliko bolesničkih soba (slike 15, 16 i 17).

Maksilofacijalna kirurgija: razbijeni su gotovo svi prozori. Upravna zgrada: Granatom je pogodeno krovšte nasuprot vojarni. Snajperima su pogodne i radne sobe.

Informatika: Zidovi i prozori su uništeni mecima iz lakšeg pješadijskog naoružanja.

SLIKA 13.

Osijek: Bolesnička soba na Psihijatriji (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 13.

Osijek in September 18, 1991, Patient room at the Psychiatry Ward (Photograph: D. Ambroš)

SLIKA 14.

Osijek: Zapadni dio zgrade u kojoj je Odjel hemodijalize
(18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 14.

Osijek on September 18, 1991 Western part of the Haemodialysis building (Photograph: D. Ambroš)

SLIKA 15.

Osijek: Fasada nove zgrade Kirurgije nasuprot vojarni (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 15.

Osijek on September 18, 1991.:
Facade of the new building of the Surgery Ward across the
garrison (Photograph: D. Ambroš)

SLIKA 16.

Osijek: Južni dio zgrade nove Kirurgije nasuprot vojarni (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 16.

Osijek on September 18, 1991.: Southern side of the new building of Surgery Ward across the garrison (Photograph: D. Ambroš)

SLIKA 17.

Osijek: Bolesnička soba na staroj Kirurgiji (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 17.

Osijek on September 18, 1991: Patient room in the old building of the Surgery Ward (Photograph: D. Ambroš)

Restoran: Zgrada je pogođena granatom višecijevnog bacača koja je probila dva zida. Strop je probijen minama iz minobacača. Potpuno je uništena kancelarija i sanitarni čvor.

Tehnički odjel: Lakšim naoružanjem oštećene su garaže i radionice, izrešetano jedno sanitetsko vozilo. Granata je učinila krater na nogostupu.

3. Treći se napad dogodio 3. studenog nakon što je vojarna Milan Stanivuković prešla u ruke Hrvatske vojske. Jedna minobacačka granata pala je u dvorište Bolnice i ubila radnika građevinskog poduzeća Gradnja (Ž.K., 25 godina).

4. Četvrti napad na Bolnicu uslijedio je 23. i 24. studenog prilikom općeg napada na Osijek iz različitih uporišta federalne armije i srpskih neregularnih formacija. U tom napadu Bolnica je pogođena 13 puta iz različitog teškog artiljerijskog oružja. Pogođeni su: s po dvije granate Neurološka klinika i Ginekologija, a jednim pogotkom Interna klinika, nova zgrada Kirurgije, Urologija, Patologija, Praonica rublja, Biblioteka i Upravna zgrada.

5. 27. studenog nije zapravo pogođen građevinski kompleks Bolnice već Odjel za plućne bolesti koji se nalazi u odvojenoj zgradi uz rijeku Dravu. Zgrada je pogođena s tri granate, a dvije su pale u dvorište. Pri tome su poginula 4 bolesnika (Š.B., 57 godina, V.M., 48 godina, A.M., 55 godina i M.S., 57 godina), a 3 su ranjena.

6. Posljednji napad u 1991. na Bolnicu bio je 29. prosinca. Pogođeni su Urologija, Kirurgija, Biblioteka i Kuhinja. Ranjenih i poginulih nije bilo.

7. 3. siječnja 1992. ponovno je napadnuta Bolnica. Pogođen je Očni odjel s tri granate i Odjel za rehabilita-

SLIKA 18.

Osijek: Ranjenici smješteni u podrumskim »toplom ve-zama«, u izgradnji (18. rujna 1991, snimio: D. Ambroš)

FIGURE 18.

Osijek on September 18, 1991, The wounded placed in the underground »warm corridors« under the construction (Photograph: D. Ambroš)

SLIKA 19.

Opća bolnica Osijek, 18. rujana 1991.: Intenzivna njega smještena u kotlovnici nove zgrade Kirurgije (snimio: D. Ambroš)
FIGURE 19.

General Hospital Osijek on September 18, 1991: Intensive Care Unit placed in the Hospital's central heating room of the new Surgery building (Photograph: D. Ambroš)

ciju s dvije granate. Ranjenih i poginulih nije bilo. Istog dana u 18 sati stupio je na snagu prekid neprijateljstava dogovoren u Sarajevu, a u 24 sata stupio je na snagu i dogovor po kojem je Opća bolnica u Osijeku pod posebnom zaštitom Međunarodnog Crvenog križa.

U trenutku sačinjavanja ovog izvješća u Općaj bolnici Osijek ima 405 bolesnika, čemu treba dodati još 90 smještenih u Donjem Miholjcu gdje se nalazi dislocirani dio Bolnice. Prisutno je 243 liječnika i 1677 drugih uposlenih. Nakon prvih napada, u najvećem dijelu ratnog razdoblja rad Bolnice se odvijao pretežno u podrumima, toplim vezama i skloništima (slike 18 i 19).

Prema prosudbi Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske izravna materijalna šteta (zgrade i oprema) u Općoj bolnici Osijek do 3. siječnja 1992. iznosi 139.244.050 DEM (20).

U Bolnici osim nužnog osiguranja ni pri jednom napadu nije bilo posebnih borbenih hrvatskih snaga niti bilo kakva težeg naoružanja.

Predstavnici JNA ni pri jednom napadu nisu medicinsko osoblje Bolnice obavijestili o napadu.

Pakrac

Pakrac (1981. 6135 stanovnika) smješten je u dolini rijeke Pakre na sjeverozapadnom podnožju Psunja. Prvi put se spominje 1237. pod nazivom Pekriz kao posjed

ivanovaca, a kasnije plemenitaške porodice Zrinski. Za turske okupacije, dobro utvrđeno naselje Pakrac je sjedište sandžaka, a od 1780. sjedište pravoslavne eparhije za Slavoniju i sjeverozapadnu Hrvatsku. Danas je to prometno i trgovačko središte s tekstilnom, drvnom i građevinskom industrijom.

MC Pakrac je imao 654 bolesničke postelje. Uposljeno je bilo 607 djelatnika od čega 309 zdravstvenih radnika i 71 liječnik. Bolnički kompleks sastojao se od nove i stare zgrade Opće bolnice (koje su sadržavale praktično sve specijalističke odjele), nove zgrade Neurologije i oko 150 godina stare zgrade Psihijatrije. Osim toga u kompleksu je postojao i niz manjih objekata (Laboratorij, kotlovnica itd).

Napadi na Pakrac započeli su 19. rujna 1991. Pri tom prvom minobacačkom napadu oštećena je i Bolnica te su bolesnici otpušteni kućama ili sklonjeni u podrumске prostorije, od kojih su najsigurnije bile one u staroj zgradi Psihijatrije. U Bolnici su ostali uglavnom psihijatrijski bolesnici, a nastavila je intezivno raditi kirurška služba. U Bolnicu su se primali ranjenici i pripadnici oružanih snaga Hrvatske i srpskih neregularnih formacija. Obradeno je oko 70-tak ranjenika. U pravilu osoblje je zbrinjavalo ranjenike vlastite nacionalnosti.

Narednih dana grad je ostao bez struje i vode, a 25. rujna Bolnica je pogođena s više projektila iz teškog

SLIKA 20.

Opća bolnica Pakrac, nova zgrada (23. listopada 1991, snimio Z. Božičević)

FIGURE 20.

General Hospital Pakrac on October 23, 1991: New building (Photograph: Z. Božičević)

SLIKA 21.

Pakrac: Ulaz u novu zgradu Bolnice (23. listopad 1991, snimio Z. Božičević)

FIGURE 21.

Pakrac on October 23, 1991: Entrance to the new hospital building (Photograph: Z. Božičević)

SLIKA 22.

Bolnica Pakrac: zgrada Psihijatrije (23. listopada, snimio Z. Božičević)

FIGURE 22.

Pakrac on October 23, 1991: Psychiatry Ward building (Photograph: Z. Božičević)

SLIKA 23.

Bolnica Pakrac: zgrada Psihijatrije (23. listopada 1991, snimio Z. Božičević)

FIGURE 23.

Pakrac on October 23, 1991: Psychiatry Ward building (Photograph: Z. Božičević)

artiljerijskog oružja. 27. rujna napadi su se nastavili te su zgrade Bolnice potpuno onesposobljene, nije bilo struje, vode i lijekova. Razbijena su sva stakla, fasade i unutrašnji zidovi su teško oštećeni grantama i mnogobrojnim pogocima iz lakšeg oružja, a mjestimično je došlo i do požara (slike 20, 21, 22 i 23). U tom razdoblju u grad su ušle srpske neregularne trupe koje su ušle i u Bolnicu. Pri tome su povelu većinu ranjenika srpske nacionalnosti (iako neki nisu bili za transport) i uhitili dr. Vladimira Solara. Noću 27/28. rujna pokušana je evakuacija 270 duševnih bolesnika iz ove Bolnice. Autobusi s oznakama Crvenog križa i u pratnji predstavnika ove organizacije iz Ženeve koji su krenuli u Pakrac iz Bjelovara napadnuti su te se odustalo od evakuacije. U tom napadu stradalo je jedno sanitetsko vozilo. Dva dana kasnije, 30. rujna, noću, bolesnici i preostalo medicinsko osoblje (među njima 6 liječnika) probili su se iz okruženja u autobusima iz Bjelovara (prije ukrcaja u autobuse bolesnici i ostali morali su pješice prijeći rijeku Pakru do ceste Daruvar – Zagreb). Nakon toga do 3. listopada još je u nekoliko navrata obavljena evakuacija preostalih bolesnika. Istim putem, uglavnom noću, iz bolnice je evakuiran i dio opreme (npr. ultrazvuk, gastroskop, kirurški instrumenti itd).

U napadima na Bolnicu ranjena je jedna radnica iz praonice rublja (K.V.) koja je pogodena iz snajpera tzv. dum-dum metkom ispred Bolnice. Osim uhićenog dr. Solara nestao je i liječnik dr. Marko Ostojić (srpske nacionalnosti) koji je išao na pregovore sa srpskim snagama (u selu Kusonje) u svezi s otvaranjem ventila na gradskom vodovodu, i nije se vratio.

Bolnica je praktično sasvim uništena, a prema podacima hrvatskoga Ministarstva zdravstva izravna mate-

rijalna šteta do 3. siječnja 1992. iznosila je 62.116.115 DEM (20).

Vinkovci

Vinkovci (1981. 32 923 stanovnika) su smješteni na rijeci Bosut na mjestu gdje se još u rimsko doba nalazila kolonija Aurelia Cibalae (II. i III. stoljeće), u kojoj su rođeni carevi Valerijan I i Valens. U srednjem vijeku ovdje se nalazi malo selo Sv. Ilija (nazvano po crkvi), a u vrijeme Vojne Krajine na ruševinama te crkve podiže se nova crkva Sv. Vinka po kojoj i današnji grad nosi ime. U XVIII. stoljeću u Vinkovce dolazi centar brodske pukovnije te se ubrzano razvija gradsko središte, čemu osobito pogoduje gradnja željezničkih pruga krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Ovaj grad s dominantno baroknom urbanom jezgrom danas je najznačajnije prometno središte istočne Hrvatske (3). Opća bolnica u Vinkovcima koja djeluje od 1857, u početku samo s 50 postelja, bila je do 1970. glavni zdravstveni objekt u gradu. 1963. sagrađena je poliklinika, a 1972. glavna zgrada koja se u današnjem obliku završava 1990. otvaranjem novog krila u kojem su smješteni Plućni i Zarazni odjel. U organizacijskom smislu današnji Medicinski centar u Vinkovcima osnovan je godine 1959. spajanjem Opće bolnice i Doma zdravlja. Do rata protiv Hrvatske MC Vinkovci je imao 505 bolesničkih postelja, 1138 uposlenih, od kojih 113 liječnika (uključivo stomatologe) i 576 zdravstvenih djelatnika. Centar je imao hitnu službu, dežurnu ambulantu i ljekarnu, sve specijalističke odjele osim onkologije i hemodijalize (za što je oprema već nabavljena). Budući da susjedna (udaljena 27 km) općina Županja nema Medicinskog centra, Cen-

SLIKA 24.
Vinkovci 4. studenoga
1991.: Glavna zgrada Bolni-
ce, sa zapadne strane
(snimio dr. D. Švigelj)

FIGURE 24.
Vinkovci on November 4,
1991.: Main Hospital build-
ing (view from western si-
de) (Photograph: Dr.

SLIKA 25.

Vinkovci: Glavna zgrada bolnice (Pogled s istočne strane, (snimio dr. D.Švagelj)

FIGURE 25.

Vinkovci on November 4, 1991.: Main Hospital building (view from eastern side) (Photograph: Dr.D. Švagelj)

tar je u Vinkovcima pokrivao zdravstvene potrebe pučanstva općine Vinkovci i dijela općine Županja, ukupno oko 147 000 ljudi.

Prvi napadi na Bolnicu u Vinkovcima artiljerijskim oružjem počeli su 2. rujna 1991, a od 14/15. listopada napadi su svakodnevni. Do 29. listopada Bolnica i okolica pogođeni su sa više od 500 lakših minobacačkih granata, zgrada je više od 30 puta pogođena granatama iznad 100 mm, a dva puta je pogođena i avionskim granatama (ulazna rampa Bolnice i središte nedovršenog dijela zgrade) (slike 24. i 25).

Po katovima i odjelima MC razaranja ukratko izgledaju ovako:

Pedijatrija u prizemlju je uništena s cijelokupnim inventarom (slika 26).

I kat: Interni i Rtg odjel također su većim dijelom onesposobljeni.

II kat: s 4 tenkovska pogotka teško je oštećen Ginekološki odjel s rodilištem i sobama za novorođenčad (slike 27. i 28)

SLIKA 26.

Dječje sobe na Pedijatriji (4 studenoga 1991, snimio dr. D. Švagelj)

FIGURE 26.

Vinkovci on November 4, 1991: Children's cubicles at the Pediatrics Ward (Photograph: Dr. D. Švagelj)

SLIKA 27.

Vinkovci: Hodnik ispred dječje sobe rodilišta na Ginekološkom odjelu na drugom katu glavne zgrade (4. studenoga 1991, snimio dr. D. Švagelj)

FIGURE 27.

Vinkovci on November 4, 1991: Hall in front of the children's room at Gynecology and Delivery Ward on the second floor of the main building (Photograph: Dr. D. Švagelj)

SLIKA 28.

Vinkovci: Unutrašnjost dječje sobe rodilišta na Ginekološkom odjelu (II kat glavne zgrade) (4. studenoga 1991, snimio dr. D. Švagelj)

FIGURE 28.

Vinkovci on November 4, 1991: Children's room at the Gynecology and Delivery Ward (second floor of the main building) (Photograph: Dr. D. Švagelj)

III kat; potpuno su uništeni kirurški i Interni odjel
IV kat; razoren je Očni odjel, na ORL odjelu izgorjela je operacijska dvorana (slika 29)

V kat: izravnim pogocima praktično je potpuno uništena Biblioteka koja je redovito primala 27 časopisa.

Plućni i Zarazni odjel, koji su smješteni u posebnoj zgradi, potpuno su uništeni izravnim artiljerijskim granatama.

Uništena je i Upravna zgrada, te praonica rublja (3 izravna pogotka) i kotlovnica, a uništeni su i liftovi i sve instalacije.

Zbog praktično potpuno uništenih svih odjela Bolnica u Vinkovcima danas radi samo u podrumima, bivšem skladištu te u manjem dijelu prizemlja koje je drugim zgradama zaštićeno od Mirkovaca, od kuda dolaze najžešći napadi. Kapacitet podruma je oko 150 postelja, no može se smjestiti do 250. U tim prostorima organizirane

su i 4 operacijske kirurške sale (slika 30). Sada u MC stalno radi 150 osoba, a među njima 25 liječnika. Organizirana je anesteziologija, kirurgija, transfuzija, hitna služba, ginekologija, ljekarna i patologija. Zbog stalne izloženosti Vinkovaca artiljerijskim napadima, većina zdravstvenog osoblja Bolnice radi vlastite sigurnosti praktično ne izlazi iz Bolnice (izuzetak je manji dio osoblja koje se smjenjuje (npr. kuharice).

U razdoblju od 1. srpnja do 28. listopada u Bolnicu je primljeno 707 ranjenika od čega 471 teški ranjenik, a primljene su i 203 poginule osobe. Među ranjenicima bilo je više od 50 % civila, a primljena su i dva pripadnika federalne armije od kojih je jedan umro (K.I, 19 god). Među osobljem u Bolnici dosad nije bilo stradalih, ali je mrtav dovežen jedan ginekolog srpske nacionalnosti (A.T). Okolnosti njegove pogibije nisu poznate.

Prema Ministarstvu zdrastva Republike Hrvatske

SLIKA 29.

Vinkovci: Hodnik na IV. katu Glavne zgrade (4. studenoga 1991, snimio: dr. D. Švagelj)

FIGURE 29.

Vinkovci on November 4, 1991: Hall on the fourth floor of the main building (Photograph: Dr. D. Švagelj)

SLIKA 30.

Kirurški zahvat u podrumu Vinkovačke bolnice (4. studenoga 1991, snimio dr. D. Švagelj)

FIGURE 30.

Vinkovci on November 4, 1991: Surgery performed in the basement of the Vinkovci Hospital (Photograph: Dr. D. Švagelj)

izravna materijalna šteta do 3. siječnja 1992. iznosi 58.742.500 DEM (20).

Vukovar

Vukovar (1981. 34 000 stanovnika) je smješten na utoku rijeke Vuke u Dunav, na mjestu nastanjenom još u neolitik (Vučedol, vučedolska kultura). Današnji grad smješten je na mjestu srednjovjekovnog Vukova, sjedišta Vukovske županije (prvi put se spominje oko godine 1200). Predgrađe već 1231. stječe određene kraljevske povlastice, a 1345. povlastice održavanja tjednih sajмова. Radi se dakle o jednom od starih srednjovjekovnih hrvatskih gradova. U XVI. i XVII. stoljeću grad se nalazi pod turskom upravom. Nakon toga grad postaje središte Srijemske županije, u njemu se podiže franjevački samostan (1727), a nedugo zatim i katolička i pravoslavna crkva te poznati dvorac Eltz (1777) (3).

Preteča današnje Bolnice u Vukovaru osnovana je

godine 1857. zahvaljujući ponajprije zalaganju kotarskog liječnika dr. Viktora Spitzza i pomoći pučanstva, a posebno pomoći grofova Eltz i Kuhen. Bila je smještena pokraj dvorca Eltz, a 1895. seli se na područje Novog Vukovara (14).

Današnji MC Vukovar izgrađen 1958.g, a dograđivan je i rekonstruiran u razdoblju od 1976. do 1980.g. Do agresije na Hrvatsku imao je 421 bolesničku postelju. Uposleno je bilo oko 1200 ljudi među kojima 126 liječnika. Cenatar je obuhvaćao Dom zdravlja, Dispanzer za medicinu rada sa stomatološkom službom, Industrijsku ambulantu »Vuteks«, Centralnu ljekarnu s dvije područne ljekarne, Školski i dječji dispanzer, službu u Borovu i samu Bolnicu Vukovar (desetak različitih objekata). Bolnica se sastojala od pet glavnih zgrada: (a) Hitne i prijemne službe, (b) Zaraznog i Plućnog odjela, (c) Pedijatrije, Otorinolaringologije, Okulistike i Neuropsihijatrije, (d) Odjela za transfuziju i kuhinje, (e) Nove zgrade iz 1977. (3 kata) u kojoj se nalazio Kirurški odjel, Ginekologija, Interna, Rentgen,

Laboratorij i Polikliničke ambulante. Osim toga u krugu Bolnice bilo je i nekoliko manjih građevina za različite tehničke službe. U blizini Bolnice nalazila se zgrada Uprave Medicinskog centra.

Svi navedeni objekti Bolnice i cijelog Medicinskog centra Vukovar su razrušeni i onesposobljeni za funkciju, kao što je razrušen i cijeli grad Vukovar.

U Medicinskom centru prvo je, noću 5/6. kolovoza, minobacačkim granatama pogođena Upravna zgrada koja je bila smještena iza zgrade MUP-a.

Sami objekti Bolnice su prvi puta napadnuti u prvom polovici mjeseca kolovoza kada je s dvije minobacačke granate koje su eksplodirale pokraj zgrade razoren dio operacijskog trakta Kirurškog i Ginekološkog odjela na drugom i prvom katu. Pri tome je uništena većina stakala, na Kirurgiji su popucale cijevi za centralnu opskrbu plinovima (uređaji tvrtke »Dreger«; zrak, kisik, oksidul, vakuum). Nakon toga kirurški su se zahvati obavljali u kat niže smještenoj Ginekološkoj sali. U tom prvom napadu na Bolnicu lakše su ranjeni jedan liječnik (dr. Horvatić), jedna medicinska sestra i jedna spremačica.

Ubrzo nakon toga tijekom kolovoza slijede učestala bombardiranja Bolnice tako da su gotovo svakodnevno počeli stradavati pojedini građevinski objekti u sastavu Bolnice. Pri tome se najčešće radilo o minobacačkim granatama (iz vojarne, sela Negoslavci i dijela grada koji se naziva Petrova Gora) ili o projektilima iz višecijevnih raketnih bacača koji su dolazili s vojvodanske strane Dunava koju je kontrolirala federalna armija. Prekinuta je električna struja, liftovi su prestali raditi.

S obzirom na to da su napadi bili učestali, 24. i 25. kolovoza, kada je počeo opći napad na grad Vukovar, bolesnici i dio upotrebjive opreme premješteni su u suteran Bolnice i u atomsko sklonište. U tom trenutku u Bolnici je bilo oko 30 bolesnika. Osoblje koje je stalno (od početka rujna do 19. studenog) boravilo u Bolnici bilo je smješteno u sobama bivšeg Internog odjela u prizemlju. Budući da se stalno povećavao broj ranjenika koji su primani u Bolnicu, postalo je prijeko potrebno postaviti bolesničke postelje i u hol i hodnike Internističkog odjela u prizemlju. Bilo je dana kad je u Bolnici bilo oko 430 bolesnika, među kojima oko 400 ranjenika. Zaštita je ovdje (prizemlje) bila samo djelomična, no drugog mjesta nije bilo.

Krajem kolovoza jedna avionska bomba pogodila je dio dvorca Eltz pri čemu je nekoliko službenika (kombinat Vupik) ostalo zatrpano. Sanitetska ekipa u sastavu vozač, medicinska sestra i liječnik krenula je u spašavanje. Automobil je pogođen izravnim pogotkom iz Vojvodine (od kuda se jasno moglo vidjeti da se radi o sanitetskom vozilu). Teško je ranjen liječnik (dr. Siniša Telarević, ozljeda srednjeg uha s poremećajem ravnoteže, kasnije prebačen na ORL na Šalti u Zagrebu), a lakše su ranjeni vozač (M.Z) i medicinska sestra (V.B).

Tijekom mjeseca rujna Bolnica je kontinuirano napadana iz minobacača i višecijevnih raketnih bacača. Uništeni su i svi prozori na suterenskim prostorima, posebno na južnoj strani okrenutoj prema Negoslavcima. Uništeni su prozori provizorno zatvarani najlonskim folijama, daskama i sl. U to vrijeme nestaje tople vode, a povremeno dolazi i do prekida opskrbe strujom i vodom. Zbog toga je dio bolesnika i teških ranjenika kontinuirano evakuiran u Vinkovce i Đakovo, o čemu je posebnu brigu vodio dr. Hudolin, kirurg iz Vinkovaca. Nakon okruženja Vukovara ta je evakuacija postala nemoguća, pa je samo jednom, 19. listopada uz pomoć organizacije Liječnici bez granica, iz Bolnice uspjela evakuacija 107 ranjenika kroz područje pod kontrolom srpskih snaga. (Pri tom prolazu jedan je ranjenik (V.L., 72 godine, opekline) umro a dvije su medicinske sestre iz organizacije Liječnici bez granica ranjene).

5. listopada Bolnica je prvo mitraljirana iz zrakoplova federalne armije da bi nakon tog na nju bile bačene dvije avionske bombe od 250 kg iz istih zrakoplova. Zrakoplovi su pri tome letjeli vrlo nisko i dobro su se čuli unutar zgrade. Prva je bomba eksplodirala zahvativši (zbog kosog smjera leta) vanjski rub zgrade u visini drugog kata. Pri tome je praktično razneseno nekoliko bolesničkih soba u napuštenom Kirurškom traktu, a uništila je čitavu južnu, vanjsku stranu zgrade te značajno oštetila gotovo sve druge zgrade u krugu Bolnice (popucala su stakla, poispadao crijep s krovova, izbijene su čak i vratnice skupa s vratima) (slike 31,32,33 i 34). Uz to su uništena i izgorjela sva vozila (oko 5) u krugu tog dijela Bolnice (o tome, u vlasništvu dr. I.M., postoji video snimka, učinjena pola sata nakon bombardiranja). Pri tome je ozlijeđen jedan liječnik (dr. V.T., potres mozga i ozljede šake).

Druga bomba od 250 kg pala je na novi dio Bolnice i pri tome probila šest betonskih ploča da bi se zaustavila na ulazu u atomsko sklonište na bolesničkoj postelji na kojoj je ležao ranjenik P.V. (45 godina, eksplozivna rana desnog lakta s prijelomima). Ta bomba nije eksplodirala jer nije imala detonatora (slika 35).

Između 10. i 15. listopada Bolnica je višekratno izravno gađana iz višecijevnih raketnih bacača, tenkovskih topova i sl. te je uništen čitav prvi kat i prizemlje gdje su do tada boravili liječnici i gdje su bila skloništa sanitetskog materijala i opreme. Zbog uništenja prizemlja oko 70 bolesnika je iz prizemlja evakuirano u suteran i podrum tako da su jedne noći po dva bolesnika ležala na jednom krevetu, a poneki i ispod kreveta. Za to vrijeme osoblje je spavalo često sjedeći, na podu i sl.

Budući da je Vukovar bio u okruženju, a evakuaciju ranjenika i pored niza intervencija nije dopuštala federalna armija, a uvjeti su u Bolnici postajali sve teži, odlučeno je da se dio lakših bolesnika smjesti u sklonište »Borovokomerc«, koje je bilo najbolje opremljeno u Vukovaru. Zbog toga su civili iz tog skloništa morali biti

SLIKA 31.

Ulaz u Vukovarsku bolnicu (9. listopada 1991, snimio dr. I. Matoš)

FIGURE 31.

Vukovar on October 5, 1991: Entrance to the Vukovar Hospital (Photograph: Dr. I. Matoš)

SLIKA 32.

Južna strana nove zgrade Vukovarske bolnice nakon avionskog bombardiranja (9. listopada 1991, snimio dr. I. Matoš)

FIGURE 32.

Vukovar on October 5, 1991. Southern side of the Vukovar Hospital after airplane bombing (Photograph: Dr. I. Matoš)

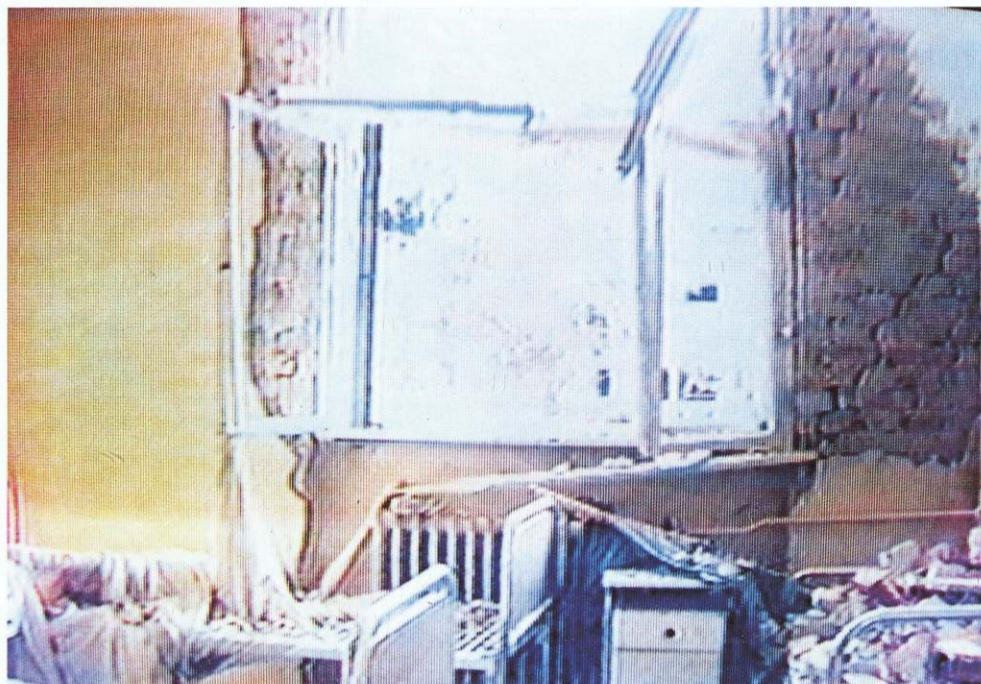

SLIKA 33.

Detalj nove zgrade Vukovarske bolnice (I kat, Ginekologija i II kat, Kirurgija) nakon udara avionske bombe od 250 kg (5. listopada 1991, pola sata nakon eksplozije video snimku učinio Z. Jurčević, fotografiju učinio K. Rešćić)

FIGURE 33.

Vukovar on October 5, 1991: Detail view of the new building of the Vukovar Hospital after airplane bombing (1. flor Gynecology Ward, 2. floor Surgery Ward) (Photograph by K. Rešćić from a videotape made by Z. Jurčević half an hour after the airplane attack).

SLIKA 34.

Vukovarska bolnica: Bolesnička soba na Neuropsihijatriji u prizemlju nove zgrade (5. listopada 1991, s video snimke Z. Jurčevića, fotografiju učinio K.Rešćić)

FIGURE 34.

Vukovar on October 5, 1991: Patient room at the Neuropsychiatry Ward on the ground floor (Photograph by K. Rešćić from a videotape by Z. Jurčević).

SLIKA 35.

250 kg teška avionska bomba na bolesničkoj postelji u podrumu Vukovarske bolnice na dan 5. listopada godine 1991, otprilike sat vremena nakon bombardiranja (s video snimke Z. Jurčevića, fotografije učinio K. Reščić)

FIGURE 35.

Vukovar on October 5, 1991: A 250 kg airplane bomb on a patient bed in the basement of the Vukovar Hospital approx. half an hour after an airplane attack (Photograph by K. Reščić from a videotape by Z. Jurčević).

razmješteni na druga mjesta. Drugog izbora nije bilo, jer su sve zgrade Medicinskog centra Vukovar bile uništene i onesposobljene. U to je sklonište zajedno s bolesnicima pošlo i 8 liječnika, među njima jedan kirurg ortoped (V.E) i prateće osoblje. Oni su se iz centralnog bolničkog skladišta opskrbljivali sanitetskim materijalom.

Osim skloništa »Borovokomerca« i sva ostala veća skloništa u Vukovaru imala su organiziranu zdravstvenu službu. Liječnici i pomoćno osoblje su stalno boravili u pojedinim skloništim (Olajnica I i II, Centar grada Alpina, ispod prodavaonice Varteksa, škola Vladimir Nator, sklonište u Strossmayerovoj ulici). Ukupno je u tim skloništim izvan Bolnice bilo 16 liječnika i nešto više drugih zdravstvenih djelatnika.

Sredinom listopada kada je Bolnica dnevno pogađana s više desetaka projektila, jedan projektil pogodio je strojarnicu ložionice pri čemu je smrtno stradao ložač (I. R., šrapnel u srce). U tom razdoblju Bolnica je pogođena i s nekoliko tzv. pancirnih projektila. Jedan od njih je prošao do pothodnika prema atomskom skloništu gdje su bili smješteni ranjenici. Tom je prilikom lakše ozlijeđen jedan ranjenik (J. T., 65 godina, hospitaliziran zbog amputacije lijeve natkoljenice). Drugi pancirni projektil je, prošavši kroz betonsku zgradu na dvorištu Bolnice, kroz dubinu 3 – 4 m, došao do armiranog betonskog zida na ulazu u atomsko sklonište gdje je eksplodirao. Lakše je ozlijeđen bolesnik (P.T., 34 godine). Jedna pancirna granata je prodrila i prošla kroz sobu u kojoj su bili smješteni teški ranjenici federalne armije. Granata je prošla i kroz nasuprotni zid, zabila se duboko u zemlju, ali nije eksplodirala.

Prema podacima Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske izravna materijalna šteta na Bolnici (podaci od 3. 01.1992) iznosi 43.985.000 DEM (20).

Tijekom opisanih napada na Bolnicu u pdrumskim su prostorima improvizirane dvije kirurške sale i jedna pomoćna. Formirane su 3 kirurške ekipe s četiri kirurga, jednim urologom i jednim ortopedom. Dnevno je na kiruršku obradu primano oko 30 ranjenika, a katkad i 90. Samo u listopadu kirurški su zbrinuta 939 ranjenika

Podatke o ukupnom broju bolesnika koji su prošli kroz Bolnicu oduzela je federalna armija. Međutim, radi se otprilike o 2300-2500 bolesnika. Od toga je bilo oko 55 % civila, među kojima oko 100 djece. Liječeno je i oko 20 pripadnika federalne armije i srpskih neregularnih formacija (od kojih su neki tijekom kolovoza evakuirani u zdravstvene ustanove federalne armije). Od ranjenika koji su živi dopremljeni u Bolnicu do kraja rujna, smrtnost je iznosila oko 1,5 %. Kasnije taj postotak raste do gornje granice od oko 10 %, zbog neadekvatnih uvjeta, pojave infekcije, nedostatka sanitetskog materijala i posebice zbog nemogućnosti tretiranja kraniocefalnih ozljeda. Plinska gangrena pojavila se krajem listopada i u studenom. Oboljelo je 10 ranjenika. Od toga su četvorica smrtno stradala.

Osim opisanih ružnih događaja u Bolnici je bilo i 16 porođaja. Jedno nedonošče težine oko 700 grama je umrlo treći dan nakon rođenja.

Još tijekom kolovoza uništene su sve kapelice, mrtvačnice te je već u rujnu postao nemoguć ukop pokojnika na groblju. Ukopi su se obavljali u zajedničke grobnice koje je određivala tada formirana komunalna služba, a kada je kretanje postalo onemogućeno (četiri radnika su poginula prilikom jednog pokopa) ukopavalo se i po dvorištima i vrtovima, pa i po garažama. Tijekom studenoga zbog nemogućnosti ukopa oko 80 do 120 leševa koji nisu mogli biti ukopani smješteni su u zgradu i dvorište bivšeg Doma staraca i u dvorište tzv. Lučke kapetanije. Zbog nedostatka mrtvačkih sanduka pokojnici su stavljeni u plastične vreće. Svi umrli u Bolnici ili koji su prošli kroz komunalnu službu imali su karticu pričvršćenu uz nožni palac.

Zadnja dva tjedna gubi se komunikacija između pojedinih dijelova zdravstvene službe u Vukovaru te svaki dio funkcionira s vlastitim snagama i sredstvima. Zbog toga se povećava i smrtnost ranjenika koji se transportiraju samo do pojedinih skloništa. No detaljni podaci o tome za sada nisu poznati.

Svi objekti Medicinskog centra bili su propisno označeni oznakama Crvenoga križa. Dapače, nakon što su krovovi bolničkih objekata uništeni u dvorištu je postavljena plahta (oko 3 x 3m) s oznakom Crvenoga križa. U cijelom razdoblju agresije na Vukovar i razaranja Bolnice u njoj nije bilo težeg naoružanja pa iz Bolnice nikada nije otvarana vatra na srpske snage. Tijekom agresije na Vukovar ukupno su ranjena četiri liječnika, 6 medicinskih sestara i dvije pomoćne osobe. Jedna pomoćna osoba je poginula.

RASPRAVA

Kako pokazuje ovo svjedočanstvo i prikazana fotodokumentacija (slike 2-35), u ratu protiv Hrvatske 1991. na području Slavonije i Baranje ne postoji nijedno mjesto izravnih sukoba na kojem agresorske snage nisu napadale zdravstvene ustanove. Tragom porušenih i oštećenih zdravstvenih ustanova može se rekonstruirati linija fronte (slika 1): istočna Slavonija: Vinkovci-Vukovar-Osijek, zapadna Slavonija: Daruvar-Pakrac-Lipik-Nova Gradiška. U tim napadima korištena su sva sredstva ratnih razaranja od artiljerije do najrazornijih, 250 kg teških zrakoplovnih bombi (slike 2,3, 32, 33 i 35). Većina napadnutih ustanova do te je mjere oštećena da više praktično nisu za uporabu u mirnodopskim uvjetima. Izravnu materijalnu štetu: zbog oštećenja građevinskih objekata i opreme u ovom je trenutku teško točno procijeniti. Prema podacima Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske ona se u Slavoniji i Baranji kreće oko 360 milijuna DEM. U to nisu uračunate neizravne štete (npr. troškovi liječenja i rehabilitacije ranjenika,

troškovi nastali zbog nemogućnosti održavanja medicinske opreme itd), štete zbog brojnih oštećenja sanitetskih vozila (na području istočne Hrvatske uništeno ih je više stotina), troškovi dodatne količine lijekova i drugog tzv. potrošnog materijala. Prema našim sadašnjim spoznajama, u napadnutim zdravstvenim ustanovama poginula su 4 zdravstvena djelatnika (jedan u Lipiku, jedan u Vukovaru i dva u Osijeku), 12 ih je ranjeno i dva su liječnika (u Lipiku i Pakracu) zarobljena. Poginula su i četiri bolesnika (u Osijeku). Samo zahvaljujući pravodobnoj evakuaciji bolesnika i zdravstvenih djelatnika u podrumu i skloništa, nije došlo do još težih posljedica. Naime, u tim je bolnicama tijekom rata protiv Hrvatske liječeno oko 7 000 ranjenika među kojima i pedesetak pripadnika federalne armije. Specifični uvjeti ovog obrambenog rata, na koji je Hrvatska bila prisiljena dok još praktično nije imala vojnih snaga, doveli su i do toga da su civilne bolnice na liniji fronte (dakako, uz pomoć ustanova u nešto mirnijim područjima) morale preuzeti najveći dio uloge ratnog saniteta.

Klasična definicija Karla von Clausewitza kaže da je »rat nastavak politike drugim sredstvima«. Ratovi stoga osim vojnog uvijek imaju i ideologijsku, propagandnu stranu. Osvajači se nastoje prikazati kao osloboditelji, pljačkaši kao zaštitnici kulture, ubojice kao humanisti. Povijest u pravilu pišu pobjednici te je naknadno pravu istinu često teško saznati. Hrvatska o tome posjeduje gorko i još uvijek živo sjećanje koje se najbolje pokazuje kroz rasprave o broju žrtava u Jasenovcu i Bleiburgu tijekom II. svjetskog rata. Upravo zbog toga, zbog ocjene sadašnjeg rata i zbog povijesti prijeko je potrebno pažljivo sakupljanje vjerodostojnih podataka. U vihoru rata to je često nemoguće. Svjedoci smo primjera da se oko nesretnih civilnih žrtava ovog rata protiv Hrvatske licitira tko je počinio zločin. Zločini protiv zdravstvenih ustanova najčešće ne omogućuju takvu zlouporabu.

Razorene bolnice u Osijeku, Vinkovcima, Novoj Gradišci ili Daruvaru, koje srpske snage nisu osvojile, svjedočenja i fotodokumentacija o Bolnici u Vukovaru do trenutka kad su je zauzele srpske snage, ne ostavljaju sumnju da su ti objekti razarani u dosadašnjem tijeku rata protiv Hrvatske. Pokušaj da se ustvrdi da je Hrvatska sama, u takvom intenzitetu, razarala vlastite zdravstvene ustanove nema nikakvu uvjerljivost. U takvom intenzitetu to bi ipak bio jedinstven slučaj u povijesti i s onu stranu razuma. Osim što postoje stotine svjedoka o tome s koje su strane dolazili napadi, jednostavno nije moguće da primjerice hrvatske snage napadaju Osječku bolnicu iz smjera vojarne M. Stanivuković koja se u prvim napadima na ovu ustanovu nalazila u posjedu federalne armije.

Rat je uvijek tragedija. Brojni međunarodni naponi, počev od Ženevskih konvencija (23), usmjereni su na to da se ta tragedija umanji, ako se već ne može izbjeći. Značajno mjesto u tim naporima imaju deklaracije čija

je namjena zaštita civilnog stanovništva. No još od vremena Jean Henri Dunanta čijim nastojanjem je 1864. osnovana Međunarodna organizacija Crvenog križa, najviše napora usmjereno je na medicinsko zbrinjavanje ranjenih i oboljelih u ratnim uvjetima uključivo nesmetan rad medicinskih ekipa i ustanova.

Razmotrit ćemo na nekoliko opisanih primjera ponašanje srpskih oružanih snaga prema zdravstvenim ustanovama Slavonije i Baranje:

1. Opća bolnica Osijek smještena je preko puta (danas već bivše) vojarnje Milan Stanivuković čiji je neposredni komandant u vrijeme razaranja bio pukovnik Boro Ivanović. Udaljenost iznosi svega oko 50 m. Veličinom i jasnim oznakama Bolnica predstavlja objekt čija je zdravstvena namjena bila poznata svekolikom vojnom osoblju u susjednoj vojarni. Dapače mnogi od njih su se i rodili i liječili u ovoj ustanovi. Za vrijeme ovog rata (do 27. rujna 1991) u Bolnicu je primljeno ukupno 1343 ranjenika od kojih 470 civila, ali i 15 pripadnika JNA.

Čisto vojno gledajući, zgrada Bolnice je svojim smještajem možda i bila stanovita prepreka da se iz vojarnje pogadaju drugi, pretpostavimo, vojni ciljevi u gradu Osijeku (svakako ne katedrala Sv. Petra i Pavla, hotel »Osijek« sa stranim novinarima itd). U tom smislu Bolnica je bila cilj koji doista nije bilo teško promašiti, ali koji s malo dobre volje nije bilo teško projektilima i zaobići.

Činjenica da je Opća bolnica u Osijeku, raznim sredstvima velike razorne moći samo u razdoblju od 13. do 17. rujna, pogođena ukupno 94 puta, isključuje svaku mogućnost da se radi o nesretnom slučaju, omašci u gađanju ili zalutalom projektilu. Iznese činjenice nije moguće protumačiti drugačije no time da je federalna armija ovu zdravstvenu ustanovu uništavala namjerno.

2. Slična je situacija bila i u Pakracu gdje je bolnički kompleks smješten na rubu grada, izložen pogledu i artiljerijskoj vatri iz obližnjih sela Šeovica i Japaga, na obroncima Papuka, koje su bile pod kontrolom srpskih neregularnih formacija.

3. Uz desetke pa i stotine granata koje su dnevno pogadale vukovarsku Bolnicu čini nam se dovoljnim istaknuti pogotke teškim avionskim bombama od kojih su obje pale na Bolnicu. Najznačajniji dokaz o namjernosti razaranja te bolnice je to da je pogođena iz najrazličitijeg artiljerijskog i zrakoplovnog oružja te praktično razorena početkom listopada, mnogo prije no zgrada MUP-a koja se nalazi u susjedstvu i nesumnjivo ima veće vojno značenje, a ciljano je gađana i razorena tek oko 10. studenoga.

4. U Lipiku i Pakracu su zgrade bolnica također bile napadnute prije no i jedan drugi, vojno značajni objekt u tim gradovima.

5. Ponajprije zbog avionskih pogodaka čini nam se da su razaranja Bolnice u Vinkovcima također namjerna.

Naime, dok su neka oružja, npr. višecijevni raketni bacači, relativno neprecizna, dok iza minobacača, koji inače imaju precizne nišanske uređaje, mogu stajati i nedovoljno obučeni pa i alkoholizirani pojedinci, posebice pripadnici neregularnih srpskih jedinica, o preciznosti današnjih avionskih raketa nema velike dvojbe. Isto tako teško je ozbiljno povjerovati da tzv. Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo u skupocjene borbene zrakoplove stavlja alkoholizirane pilote.

Jugoslavija je sudjelovala u radu međunarodne organizacije Crvenog križa i potpisnik je brojnih međunarodnih humanitarnih konvencija. Nijedna država iz ove danas raspadajuće države, pa ni federalna armija, nisu se javno odrekle ovog humanitarno pravnog nasljeđa Jugoslavije. Organizacija Crvenoga križa i sada djeluje u svim sastavnicama nekadašnje Jugoslavije.

Te konvencije su potpuno jasne, npr:

Članak I, 19, Ženevske konvencije jasno kaže: »Vojne ili civilne zdravstvene ustanove su zaštićene« (23).

Članak I, 21, Ženevske konvencije pak sadrži i obavezu: »Zaštita može prestati samo ako je u razumnom vremenu prije toga izdano upozorenje o tome...« (24).

Međunarodni Komitet Crvenog Križa u Pravilima ponašanja u oružanom sukobu izričito zahtijeva poštivanje osoblja i objekata s oznakama Crvenoga križa ili Crvenoga polumjeseca (6).

Sustavnim i trajnim razaranjem medicinskih centara u Vukovaru, Vinkovcima, Pakracu, Lipiku, Daruvaru i Novoj Gradišci te Opće bolnice Osijek, tzv. Jugoslovenska narodna armija koja se međunarodno još uvijek smatra regularnom armijom države Jugoslavije višestruko i namjerno je povrijedila niz humanitarnih odredaba međunarodnog ratnog prava.

Moguće je doduše da vojnici i časnici Jugoslovenske armije nisu upoznati s međunarodnim konvencijama i humanitarnim pravilima ratovanja. No mislimo da su na kraju XX. vijeka humanitarno značenje i nepovredivost bolnica, znak Crvenog križa i sl. tako duboko usađeni u kulturu čovjeka da o tome i ne treba posebna edukacija.

Postavlja se dakle pitanje zašto su srpske vojne snage u Slavoniji i Baranji u takvoj mjeri razorile zdravstvene ustanove. Npr. ubojstvo iz koristoljublja je postupak koji se ne može opravdati ali motiv nije teško razumjeti. On je racionalan.

Nitko od autora ovog teksta nije vojni stručnjak. No primjerice od srpske strane dolaze tvrdnje da su brojne crkve u Hrvatskoj razorene zato što su zvonici korišteni za smještaj snajpera, mitraljeza i sl. Iako za to nisu navedeni nikakvi dokazi, iako nas to ljudski vrijeđa, a vrijeđalo bi nas i kad bi se radilo isključivo o bogomoljama srpske pravoslavne crkve, ipak je moguće spoznati vojni način razmišljanja i zaključiti da (barem u ravničarskim predjelima) u tom razmišljanju ima neke logičnosti. No, u gađanju zdravstvenih ustanova u koji-

ma se liječe civili, onesposobljeni vojnici pa i pripadnici federalne armije nismo u stanju vidjeti nikakvu iole značajnu vojnu logičnost.

Je li razaranje zdravstvenih ustanova odmazda za slična djela Hrvatske vojske? U odnosu na vojne bolnice u Hrvatskoj ona u Splitu dobrovoljno je prešla na stranu Hrvatske ratne mornarice (časnici su nakon takve odluke bili razoružani, ali nije nam poznato da je bilo tko ranjen ili poginuo). U Vojnoj bolnici u Zagrebu većina uposlenih izrazila je želju da prijeđe na hrvatsku stranu, ali kako pretpostavljena komanda to nije dopustila, vode se pregovori i nije poznato da je Hrvatska izvela bilo kakvo nasilje nad ljudima ili ovim objektom koji se nalazi u okruženju i objektivno se ne može obraniti. Jedina vojna akcija protiv zdravstvenih ustanova federalne armije poduzeta je u Osijeku, ali u toj zgradi tada nije bilo ni zdravstvenog osoblja ni bolesnika. Ono što bi pak mogo biti pravi, donekle razumljiv povod (idejom »oko za oko, zub za zub«) bilo bi da je Hrvatska vojska razorila primjerice bolnice u Nišu, Kragujevcu i sl. No u Srbiji uopće nema Hrvatske vojske. Prema tome razaranje naših bolnica nema za što biti odmazda.

ZAKLJUČAK

U području neposrednog ratovanja možda nije moguće izbjeći da neki metak ili drugo razarajuće sredstvo nenamjerno i slučajno pogodi i medicinske ekipe ili ustanove. To je rizik koji u takvim tragičnim situacijama medicinsko osoblje mora prihvatiti. No, dokumentacija iznesena u ovom radu pokazuje da su u ratu protiv Hrvatske namjerno razarane hrvatske bolnice na svim linijama fronte. Posebice kad se radi o napadima na Opću bolnicu u Osijeku iz 50-tak metara udaljene vojarne, u razdoblju od 14. do 17. rujna bjelodano je da ona nije stradavala slučajno već je sustavno, danima razarana najrazličitijim borbenim sredstvima. Isto tako je Medicinski centar u Vinkovcima gađan preciznim avionskim oružjem, a Medicinski centar u Vukovaru gađan je čak avionskim bombama od 250 kg, a isto se dogodilo i u Daruvarskim toplicama. Bolnice u Vukovaru, Pakracu, Lipiku stradale su prije no drugi vojno značajni objekti. Osim toga, broj oštećenih zdravstvenih ustanova i težina njihova razaranja ukazuju na to da se globalno radi o namjernom činu, strategiji čije vojne i političke razloge nismo u stanju razumjeti, a o njezinoj moralnoj podlozi neka sude čitatelji ovog izvješća.

LITERATURA

1. Slavonija, Opća enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1980.
2. Hrvatska, Istočna Hrvatska, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1988. str.221-222.
3. Bognar A. i drugi: Geografija SR Hrvatske, Knjiga 3. Istočna Hrvatska. Školska knjiga, Zagreb 1975.
4. Šišić F: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Nakladni zavod MH, Zagreb 1975.
5. Bilandžić D: Historija SFRJ, Školska knjiga, Zagreb 1978.
6. Lasozowski E, Ballogh A: Znameniti i zaslužni Hrvati, 925-1925.
7. Vučak I, Juretić A: A plea from Croatia, Nature 1991: 353;597.
8. Marušić M, Hebrang A, Kostović I: War in Yugoslavia, BMJ 1991: 303;997.
9. Kostović I, Marušić M: Attacks on Croatia's hospitals, Lancet 1991:338;26
10. Glavina K, Tucak A, Janoši K, Pajtler M, Lacković Z: Razaranje Opće bolnice u Osijeku od strane federalne armije (od 13. rujana do 17. rujana 1991), Liječ vjesn 1991; 113: 211-7.
11. Glavina K, Tucak A, Karner I, Hanzer J, Pajtler M, Fuštar A, Farkaš T, Lacković Z: Deliberate military destruction of the General hospital in the city of Osijek.,Croatian Medical Journal, 1991:33 (war suppl. 1): 61-70.
12. Editorial: Croatia: War against Vukovar medical centre, Lancet 1991: 331;1447-8.
13. Više autora: Medical testimony of the Vukovar tragedy, Croatian Medical Journal, 1991.
14. H.Schreckeis: Vukovar, stara prijestolnica Srijema (navod prema B. Souček: Kao feniks iz pepela, Večernji list 17 studenoga 1991, str.17-18)
15. Daruvar, Medicinska enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb,2. svz.,str 6-7.1969.
16. Lipik, Medicinska enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski Zavod, Zagreb, 4. svz, str 327-328, 1969.
17. Republički zavod za statistiku Republike Hrvatke: Popis domaćinstava, stanovnika i poljoprivrednih gospodarstava u 1991. godini; Pučanstvo republike Hrvatske po nacionalnom sastavu, vjerskoj pripadnosti i materinskom jeziku, Saopćenje br. 21.4, 1991.
18. Firinger K: Prve bolničke ustanove u Osijeku, Zdravstvena služba u Osijeku od godine 1739. do proglašenja Osijeka slobodnim gradom u god. 1809. U: Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1939-1930 (ur. K.Finger i V. Utvić), Osijek 1970: 5-39.
19. Burić M: »Glasnik društva slavonskih liječnika«- prvi strukovni liječnički časopis u Hrvatskoj, Med. vjesn 15 (1983) 81-91.
20. Republika Hrvatska, Ministarstvo zdravstva: Izvješće o ratnim Štetama do 3. siječnja 1992. g, Pismo upućeno Ministarstvu informiranja dana 10. siječnja 1992. (Br. 534-02-07-91-0003)
21. Tucak A: The scientific unit for clinical-medical research, General hospital Osijek in the period from 1980 to 1984 report, Med. Vjes. 16 (1984) 303-304.
22. Tucak A: The Scientific unit for clinical and medical research in Slavonia and Barania, Med vjes. 14 (1982) 2-4.
23. International Committee of the Red Cross: Basic rules of the Geneva conventions and their additional protocols, ICRC, Geneva 1983.
24. International Coimmittee of the Red Cross. Rules for the behavior in combat, Geneva, ICRC, 1985.

Abstract

DESTRUCTION OF MEDICAL SERVICES IN SLAVONIA AND BARANYA DURING THE WAR AGAINST CROATIA (TILL THE END OF 1991)

Antun Tucak^a, Krešimir Glavina^a,
Vesna Bosanac^b, Juraj Njavro^b, Ivica Matoš^b,
Dražen Švagelj^c, Romano Tripalo^d, Zdenka
Barišić^e, Zlatko Mihaldinec^f, Jasenka
Markeljević^g, Zdravko Lacković^g

^aGeneral Hospital Osijek, ^bMedical Center
Vukovar, ^cMedical Center Vinkovci, ^dMedical
center Daruvar, ^eRehabilitation Center Lipik,
^fMedicial center Nova Gradiška, ^gSchool
of Medicine, University of Zagreb

During the war against Croatia health services in the Slavonia and Baranya region suffered the greatest damage. Medical centers and hospitals in Vukovar, Vinkovci, Pakrac and Nova Gradiška and the rehabilitation centers in Lipik and Daruvar were practically levelled to the ground; the General Hospital in Osijek and the Health Centre in Daruvar were both heavily damaged. The line of aggression against Croatia can be precisely recognised by the damaged

and demolished hospitals. Casualties of enemy attacks on hospitals in Eastern Slavonia among the medical staff are: 4 killed, 12 injured, two doctors missing; 5 patients were killed too. Total damage is estimated at 360 mill. DEM. Hospitals were working as long as it was possible, until the very moment of occupation. Till the end of 1991 about 7000 wounded (among them 50 YFA soldiers) were treated in the damaged and demolished hospital basements and shelters, often under permanent enemy artillery and aircraft attacks. All health services were properly marked by the Red Cross sign. Their number itself, the fact that some hospitals (General Hospital in Osijek, for instance) were attached from their very neighbourhood; the use of precise artillery and aircraft weapons; attaching civilian hospitals rather than military targets – all this proves that in the war against Croatia irregular Serbian troops, even the Federal Army, deliberately destroyed hospitals in spite of the protection provided by a series of international humanitarian conventions.

Key words: Croatia, hospitals, war, destruction

Received: 15th January, 1992